

Andreea Elena Petcu

Considerații asupra relației dintre împăratul Nero și mama sa, Agrippina cea Tânără

Considerations on the relationship between Emperor Nero and his mother, Agrippina the Young

Abstract: The study of this article intends to depict some of the aspects that characterized the dynamic relation between the powerful emperor Nero and his mother, empress Agrippina the Younger, a family relation that influenced the history of Rome. The model of Roman education and upbringing applied in the royal families generally lacked compassion, caring and love, as the ambitious parents mainly desired power for their children and tried to persuade them in the direction of obtaining it by their involvement in the politics and government. In the case of Nero, he became emperor due to the struggle and efforts of his mother and due to certain measures she took to assure the succession of her son to the throne. The tragic end Agrippina bore upon herself due to her continuous thirst for power which she had successfully transmitted to her son and the brutal act of Nero who purposefully murdered his mother leaves posterity with a rewarding lesson. Namely, that kingship and power have no relatives or family and that Roman rulership stated that there should be only one emperor to rule above the riches, the laws, the land and the people of Rome.

Cuvinte-cheie: Agripina cea Tânără, împăratul Nero, matricid, suveranitate, putere

Keywords: Agrippina the Younger, emperor Nero, matricide, sovereignty, power

În primul secol după Hristos, istoria a consemnat pe tronul Romei o domnie plină de controverse, care a marcat sfârșitul dinastiei întemeietoare a instituției imperiale, Casa

Iulio-Claudiană, și a influențat destinul poporului roman: cea a lui Nero Claudius¹, fiul lui Gnaeus Domitius Ahenobarbus² și al Juliei Agrippina. Influența împăratului Nero și a mamei sa, Agrippina, amândoi mândri descendenți ai împăratului fondator al dinastiei, Augustus, a început să se facă resimțită la curtea imperială romană încă din anul 58 d.Hr – dar este de reținut că Agrippina începuse cu mai mult timp în urmă să construiască scena perfectă pentru intrarea triumfală a fiului ei și așezarea sa la cârmele Imperiului.

Copilul Nero și mama sa

Tânăra Agrippina Minor avea să învețe încă din copilărie însemnătatea jocurilor de putere și a intrigilor folosite de către membrii familiei imperiale pentru a-și menține statutul și a-și satisface interesele politice sau chiar dorințele egocentrice. În momentul

Nero și Agrippina
(muzeul din Aphrodisias, Turcia)

nașterii lui Nero, în anul 37 d.Hr., Agrippina s-a bucurat de un anumit respect în rândul poporului roman, în calitate de soră a împăratului Caligula, dar, cum sângeroasele lupte pentru tron s-au derulat neîncetat în spatele porților cetății, destinul a aruncat-o pe proaspăta mamă în exil, iar pe Nero sub tutela mătușii sale, Domitia Lepida. Astfel, Agrippina a rămas despărțită timp de doi ani de Nero; dar, odată cu urcarea la tron a unchiului său, Claudius, aceasta se reîntoarce la Roma și în scurt timp se căsătorește cu al doilea soț, Crispus Passienus.³ În timpul acestei perioade, Agrippina este, în mare măsură, preocupată de evenimentele mondene și succesele politice în dauna îngrijirii propriului fiu. Tacitus ne dezvăluie faptul că Agrippina obișnuia să îl priveze de tandrețe și afecțiune pe viitorul împărat, acesta constituind deja în mod vizibil mai mult ținta ambițiilor ei politice decât imaginea unui fiu. De asemenea, autorul afirmă că mama sa acționa deseori cu

o *ferocia* neîndurătoare, ce l-a marcat profund pe Nero și a favorizat dezvoltarea unui dezechilibru emoțional și mental, pe care l-a manifestat mai târziu în timpul vieții sale.⁴ Vom explica totuși faptul că această situație nu era neobișnuită în ceea ce privește educația

1. Numele folosit de către Nero în timpul domniei sale este Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus.

2. Consul în anul 32 d.Hr. (Griffin 2000, pg. 21)

3. Conform lui Cizek, 1986, Agrippina este salvată de Crispus de un al doilea exil în cursul toamnei anului 41, când sora sa, Iulia Livilla este surghiunită, iar Seneca este relegat în insula Corsica.

4. Tacitus, *Annales*, 13, 21, 4.

copiilor din familiile importante, iar Nero este neîndoielnic vlăstarul unei familii romane foarte vechi și respectate. Cu toate acestea, putem afirma că viitorul împărat a avut cu siguranță o copilărie nefericită și chiar traumatizantă, iar faptul că mama sa se căsătorește cu fostul soț al mătușii sale nu produce o atenuare a insecurității copilului de șase ani, care în urmă cu trei ani își pierduse tatăl.

Prin această strălucită mișcare politică a Agrippinei ce începuse să atragă în favoarea ei noile pârghii ale împărăției, Nero își recuperează bogățiile pierdute după exilarea mamei sale și îl moștenește pe tatăl său vitreg decedat, Passienus. Deși influența și puterea mamei sale îl înalță pe Nero la nivelul lui Britannicus⁵, ambițiile acesteia par să aspire tot mai sus în ceea ce îl privește pe unicul său fiu și, dorind să-i ofere o șansă sigură la tron, Agrippina se căsătorește cu împăratul Claudius, propriul ei unchi. Noul statut de soție a conducătorului Imperiului îi permite Agrippinei să se implice în jocurile politice ale Romei, să își extindă cercul de favoriți, să cultive prietenii cu oamenii aflați în poziții înalte și să vină în întâmpinarea deciziilor lui Claudius cu propriile manevre inteligente de control. Astfel, Agrippina insistă ca Seneca să fie rechemat din exil, pentru a deveni noul dascăl și preceptor al lui Nero, iar Claudius îi acordă această favoare soției sale. De asemenea, Agrippina reușește să îl convingă pe Claudius să îl adopte pe fiul său Nero, a cărui reputație creștea pe zi ce trece, în timp ce moștenitorul direct al împăratului, Britannicus, rămânea tot mai mult în umbra fratelui său vitreg.⁶ Drept urmare, în anul 50 d.Hr, Lucius devine Nero, fiul adoptiv al lui Claudius, sub numele de Tiberius Claudius Nero, și, prin sforile trase de diligentă sa mamă, își alătură cei doi sfătuitori ce îl vor ghida la începutul domniei sale: Burrus, prefect al pretoriului și, respectiv, consilierul în domeniul eticii și politicii, Seneca.

O altă măsură de prevedere luată de către Agrippina pentru realizarea visului său de a-și așeza fiul în locul destinat împăratului a fost înlăturarea unor potențiali candidați la statutul de cărmuitori ai imperiului. Printre victimele sale se numără Lucius Iunius Silanus Torquatus, descendent prin mamă al împăratului Augustus, pe care l-a constrâns să se sinucidă. Tot în urma uneltirilor Agrippinei a fost suprimat și fratele mai mare al lui Lucius, pe nume Marcus Iunius Silanus. Deși comise fără ca Nero să aibă directă cunoștință de ele, aceste crime l-au apropiat simțitor de viitoarea inaugurare a propriei domnii. Cu toate acestea, mama a reușit la un nivel profund să își învețe fiul una dintre lecțiile pe care personalitățile regale ajungeau să o cunoască de la o vârstă fragedă, și anume „Ucide ca să domnești”. Pe parcursul domniei sale ca împărat, Nero va demonstra că a asimilat adânc această învățătură și că nu s-a lăsat cu nimic mai prejos decât mama sa, în ciuda petițiilor de apelare la clemență a preceptorului său Seneca. Încă din fragedă copilărie, Nero a intrat în contact cu diverse studii liberale, însă cu toate că s-a îngrijit atent de educația sa, Agrippina nu l-a încurajat să se apropie de filozofie, sub pretextul că aceasta nu ar servi unui viitor împărat. Se crede că preceptorul său, Seneca l-ar fi îndepărtat pe Nero de studiul vechilor oratori pentru a se pune pe sine într-o lumină favorabilă în

5. Influența mamei sale, Agrippina îl transformă pe Nero în rivalul lui Britannicus, fiu al împăratului Claudius și al soției sale, Messalina.

6. Istoricul Cassius Dio aprecia că Agrippina controla toate sectoarele societății și că ar fi deținut chiar mai multă putere decât Claudius.

viziunea studentului său, însă nu se poate garanta cu siguranță că l-a îndepărtat și de arta filozofică, cu atât mai mult cu cât Seneca nu o neglija în viața sa personală.

Influența mamei sale la curte îi va aduce lui Nero statutul de prefect al Romei, iar acesta se va întrece în a-i intra în grații tatălui său adoptiv prin implicarea activă în treburile politice, „făcându-și debutul ca judecător în calitate de prefect al Romei cu ocazia Sărbătorilor Latine”⁷⁷. Agrippina nu scapă prilejul de a-i asigura încă o pârgie la putere fiului său și îl îndeamnă să se căsătorească cu ruda lui de sânge și soră prin adopțiune, Octavia, eveniment ce se sărbătorește în anul 53 d.Hr., în ciuda împotrivrării tacite a lui Nero. Aflat sub dominația mamei sale, care a reușit să îl intimideze prin autoritatea sa până la vârsta de 18 ani, Nero depune mărturie mincinoasă împotriva mătușii sale Lepida, pe care Agrippina dorea să o înlăture prin orice mijloace. Neîndoielnic, Agrippina uitase cu desăvârșire momentele critice în care ea însăși fusese exilată ca urmare a descoperirii conspirației împotriva propriului ei frate, împăratul Caligula, iar Lepida îi oferise adăpost și protecție lui Nero cât timp ea fusese relegată⁸.

Noul împărat Nero

În data de 13 octombrie a anului 54 d.Hr, se anunță oficial moartea împăratului Claudius, eveniment prin care dibăcia Agrippinei a dat lovitura de grație fostului ei soț, pe care se suspectează că îl otrăvise cu ajutorul unor ciuperci. Aceasta s-a asigurat că va câștiga loialitatea gărzilor pretoriene, ai căror soldați l-au proclamat pe Nero împărat, fără a mai ține seama de drepturile la tron ale lui Britannicus. Acesta din urmă a fost ținut deoparte, în cetate, de către lacrimile înșelătoare de văduvă îndurerată ale Agrippinei, care nu-i permiseseră acestuia să se înfățișeze poporului roman până ce fiul ei nu a fost aclamat ca viitor conducător al Romei. Astfel, cele mai fierbinți ambiții ale Agrippinei devin realitate, ea reușind să acapareze o mare parte din putere și să o folosească pentru a manevra în continuare lucrurile conform intereselor sale personale. Autorii Suetonius și Cassius Dio merg atât de departe încât să afirme că proaspătul împărat lasă în mâinile mamei sale toate afacerile imperiului, alături de problemele private, astfel încât Agrippina devine în mod neoficial regentul la tron al fiului ei.

Relația dintre Nero și Agrippina se păstrează detensionată pentru o scurtă perioadă la începutul domniei tânărului împărat, cum Agrippina era interesată să dețină cât mai mult control în favoarea ei, iar Nero se dedica mai ales pasiunii sale de artist, extravaganțelor mondene și mai ales capriciilor sale, spre nemulțumirea mamei sale, care îl dorea mai implicat în activitatea politică și socială a cetății.

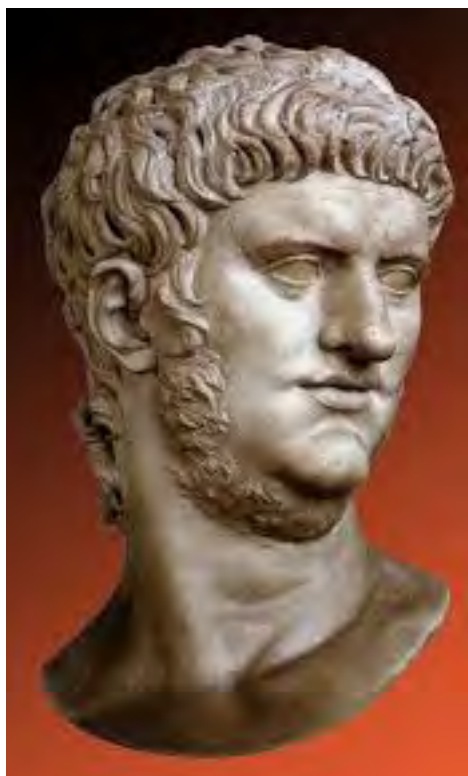
La scurt timp după înmormântarea lui Claudius, în ciuda manifestării spiritului dominant al Agrippinei, Nero o copleșește cu onoruri și titluri, printre care și cel de preoteasă a cultului ce îl deifica pe Claudius. Aceasta nu îi va opri, însă, ambițiile mamei sale care dorea să se implice tot mai mult în treburile politice. Cum, în sistemul politic imperial roman, femeilor nu le era permisă o putere de decizie directă sau prezența în cadrul consiliilor, Agrippina apelează la un șiretlic pentru a asista la întâlnirile senatului.

7. Suetonius, *Nero*

8. Acest statut implică faptul că Agrippina este trimisă în exil, fără a-și pierde drepturile civile.

Aceasta îl convinge pe fiul ei ca întrunirile cu membrii Senatului să fie ținute în palat, astfel încât Agrippina, ascunsă în spatele unei uși secrete⁹, să poată asista la discuțiile politice importante.

Un alt eveniment interesant care a subliniat pasiunea devorantă și acaparatoare pentru putere a Agrippinei este descris de către Tacitus, în opera sa *Annales*. Primind o comisie de ambasadori din partea Armeniei, pentru a le asculta cauza, Nero a fost surprins de gestul mamei sale de a se urca alături de el pe estrada imperială pentru a

Nero
(National Geographic)

prezida în cadrul tribunalului. Din fericire, prin îndemnul subtil al lui Seneca de a se ridica din scaunul său ca pentru a-și saluta cu pietate mama, Nero a evitat o scenă scandaloasă în prezența supușilor săi. Gloria acordată Agrippinei merge până în punctul în care sunt emise monede în care împărăteasa figurează împreună cu fiul său. Atât în Orient, cât și în Italia, apar diverse modele de monede în care pe o parte se afla efigia unui *zeu Nero*, iar pe revers figura împărătesei, alături de inscripția *zeița Agrippina*. Au fost descoperite și monede orientale ce îi prezintă împreună pe cei doi, deseori privindu-se față în față. Dacă este să îi dăm crezare lui Eugen Cizek, au existat la Roma monede realizate din piese de aur, în care titlurile împăratului apar doar pe revers, și anume partea mai puțin importantă a monedei, pe când cele ale Agrippinei sunt înscrise pe avers. Acest aspect ne poate ilustra nivelele până la care se infiltraseră influența Agrippinei¹⁰, aceasta având grijă să-și plaseze favoriții în posturi-cheie în administrație pentru a-și stabili puterea. Cu toate acestea, direcția vântului pare să se schimbe începând cu anul 55, în care se emite o nouă monedă, iar de data aceasta Nero a avut grijă să inverseze locul

titlurilor onorifice, indicând faptul că dominația mamei sale va fi de scurtă durată.

Inițial, Nero s-a transformat în complicele indirect al mamei sale în ceea ce privește moartea lui Claudius, mai întâi cinstindu-i memoria împăratului defunct prin ceremonii organizate în amintirea acestuia și prin emiterea, la dorința împărătesei, unei monede cu prilejul apoteozei lui Claudius. Însă Nero își va schimba total atitudinea față de fostul împărat, odată cu slăbirea puterii Agrippinei, aducându-i jigniri și reproșuri tatălui său adoptiv decedat, în discursuri prezentate înaintea poporului și ajungând chiar să anuleze o parte din edictele date de Claudius, sub pretextul nebuniei sau prostiei acestuia. Însuși

9. Tacitus, XIII, 5

10. Barrett 1999

Seneca va sprijini inițiativa tânărului împărat prin redactarea operei sale *Apokolokyntosis*¹¹, o parodie delicioasă în care Claudius este ridiculizat de către zei pentru stupiditatea în care a trăit și în care este luată în derâdere inclusiv deificarea acestuia.

Pe parcursul domniei lui Nero, deși Agrippina îi tolerează fiului ei diversele exuberanțe artistice, viciile adolescentine, pretențiile de conducător de care și de organizator de spectacole de muzică ori teatru¹², el însuși insistând deseori să fie aplaudat pe scenă ca protagonist și actor, criticile mamei încep să devină mai tăioase în ceea ce privește viața amoroasă a fiului ei. Este adevărat că Nero a avut numeroase amante, iar printre ele se detașează figura libertei Acte, care l-a iubit pe împărat și i-a vegheat cu devoțiune rămășițele pământești după moartea acestuia. Spre deosebire de Seneca și Burrus, care îl încurajau și chiar îl ajutau pe împărat să își ascundă relația cu Acte în societate, Agrippina începe să depună eforturi pentru a-l controla mai viguros, ceea ce constituie începutul formării prăpastiei dintre ea și fiul ei. Drept consecință, inclusiv Seneca și Burrus se îndepărtează de sub dominația ei și se aproprie mai mult de împărat, această schimbare de putere devenind vizibilă și la nivelul politic. Astfel, Agrippina întruchipa continuarea domniei lui Claudius și prin această strategie încearcă să obțină sprijinul foștilor aliați ai împăratului decedat, pe când Nero, sprijinit de cei doi consilieri ai săi, reprezenta garantarea reînțoarcerii la forma de guvernare a republicii lui Augustus.

Începând cu anul 55, opoziția lui Nero față de criticile mamei sale va fi mult mai dură, această decizie consolidându-se o dată cu înlăturarea protejatului mamei sale, libertul Pallas, din funcția de ministru al finanțelor. Protestul împărătesei include amenințarea că îl va susține pe Britannicus, fiul lui Claudius și fratele vitreg al lui Nero, însă împăratul răspunde cu o nestăvilită cruzime, otrăvindu-și concurentul, ce devenise o amenințare vizibilă la adresa sa, datorită popularității și susținerii de care se bucura. Domitia o acuză pe Agrippina de punerea la cale a unui complot împotriva lui Britannicus, însă aceasta reușește să se disculpe printr-un discurs strălucit și obține iertarea împăratului¹³. Totuși, puterea Agrippinei începe să se destrame, iar ambițiile sale să se transforme pe rând în vise deșarte.

Nero va deveni din ce în ce mai iritat de intervențiile și criticile mamei sale care vizau mai ales viața sa personală, deși controlul acesteia din urmă asupra lui Nero scăzuse în intensitate. Îndrăgostit fiind de Poppaea Sabina și neglijând relația cu soția sa, Octavia pe care căuta să o repudieze, Nero se lovește constant de reprobările înverșunate ale mamei sale care dorea să-i păstreze o reputație neîntinată moștenitorului și continuatorului politicii împăratului Claudius, cum îl considera aceasta pe fiul ei.¹⁴ Însă, Nero avea alte planuri

11. Opera lui Lucius Seneca, *Apokolokyntosis*, a fost scrisă în primăvara anului 55, ca răspuns la *Memoriile* publicate de către Agrippina în care aceasta își apăra cauza, lovind în același timp în sfătuitorii lui Nero, Seneca și Burrus. Astfel, satira lui Seneca este folosită ca instrument politic prin care autorul o atacă pe mama lui Nero, propunându-și de asemenea propriu program politic pentru guvernare.

12. Aceste caracteristici ale personalității lui Nero sunt descrise mai detaliat în opera lui Eugen Cizek (Cizek 1986), cap. II, pg. 42-44 și 46-48.

13. Însăși Agrippina va face referire în *Memoriile* sale la acest eveniment al falsului complot împotriva sa ca fiind o *conjurație de teatru*. Eugen Cizek sugerează în opera sa *Seneca*, pg. 73 că memoriile Agrippinei ar fi apărut în primăvara lui 55 și că prin acestea împărăteasa îi contesta pe Burrus și Seneca.

14. Acest aspect al reprobării Agrippinei față de înclinarea lui Nero de a divorța de Octavia din patimă pentru Popeea este ilustrat și în opera lui E. Cizek, *Istoria Romei*, pg. 311.

de guvernare, care, din nefericire pentru mama sa, nu includeau modelul politic claudian, ci unul înclinat spre absolutismul monarhic, o politică ce susținea dreptul suprem de guvernare al unui singur conducător. Drept urmare, Nero urmărește în perioada următoare înlăturarea mamei sale de pe scena politică și din viața sa privată, pentru a continua sa-și pună în aplicare capriciile, pe de o parte, și strategiile proprii de guvernare, pe de alta.

Matricidul

Hotărât să se descotorosească de tutela care-l apăsa încă din copilărie și impulsivat de insistențele Popeei, care dorea cu încăpățănare să devină soția lui Nero, acesta din urmă pune în aplicare un plan pentru a-și elimina mama¹⁵. În acest scop, a pregătit o invitație afectuoasă de reconciliere pentru mama sa, în perioada dintre 19 și 24 martie a anului 59, prin care o chema la Baiae cu ocazia sărbătorilor în cinstea Minervei. Nero s-a asigurat, însă, printr-un ordin dat comandanților de corăbii, că nava mamei sale va suferi stricăciuni, astfel încât aceasta să accepte oferta fiului ei de a se îmbarca pe nava pregătită special pentru întoarcerea Agrippinei la Bauli. Aflând, însă, de la libertul mamei sale, Agerinus, că Agrippina a scăpat, părăsind înot corabia până la lacul Lucrin și adăpostindu-se, apoi, în casa ei de odihnă, Nero este cuprins de o panică sfâșietoare. Drept urmare, el îi cheamă degrabă la palat pe Seneca și Burrus, consilierii săi imperiali, pentru a le cere sfatul privind modalitatea de a încheia definitiv nelegiuirea începută. Pretorul îi explică împăratului că loialitatea pretorienilor față de casa lui Germanicus nu-i va lăsa pe soldați să se atingă de fata acestuia, astfel încât Seneca opinează că cea mai sigură opțiune rămâne ca marinarii navei să o elimine pe Agrippina. Porunca lui Nero se va îndeplini întocmai, iar mama sa este atacată în casa sa de odihnă de către slujitorii împăratului, fiind ucisă prin lovituri repetate de pumnalul centurionului. Eugen Cizek afirmă faptul că înainte de a-și da ultima suflare, Agrippina i-ar fi strigat ucigașului său să o străpungă în pânțele, sugerând faptul că ea cunoștea numele adevăratului criminal ce pusese la cale moartea ei¹⁶. După înfăptuirea crimei, Nero l-a aruncat pe libertul mamei sale în închisoare sub pretextul că acesta, la ordinele împărătesei, ar fi încercat să îl ucidă cu un pumnal. Explicația pentru moartea Agrippinei¹⁷ ar fi fost că aceasta s-a sinucis, aflând vestea că planul ei de a-l elimina pe împărat a fost

Agrippina
(Muzeul Național din Varșovia,
Polonia)

15. Suetonius afirmă (în *Doisprezece cezari*) că Nero ar fi încercat în repetate rânduri să o otrăvească pe mama sa, dar fără succes; de asemenea, că el ar fi plănuit ca plafonul camerei împărătesei să se prăbușească pe ea în timpul somnului, dar nici această tactică nu a dat roade.

16. Cizek 1986, pg. 60-61

17. Krappe 1940, pg. 466-472.

descoperit. Versiunea aceasta distorsionată a adevărului nu a fost crezută de demnitari și de public, însă, cu excepția unor păreri contrare ale foștilor aliați ai Agrippinei, moartea sa nu a produs proteste, dată fiind nemulțumirea pe care ea o adusesse Senatului. Dar fapta nu-i aducea nici lui Nero vreun câștig de simpatie, ci marca, mai degrabă, începutul unei serii de crime pe care acesta le va produce, dat fiind că puterea de opoziție a adversarilor se micșorase în absența Agrippinei. Cu toate acestea, dornici să se păstreze la adăpost de mânia împăratului și sperând într-o reconciliere, senatorii se grăbiră să aprobe varianta oficială, susținută de Seneca în scrisoarea sa adresată Senatului, în care o acuza pe Agrippina de o posibilă lovitură de stat și de acapararea puterii imperiale. Astfel, senatorii au organizat rugăciuni, ceremonii și sacrificii în cinstea zeilor pentru salvarea miraculoasă a conducătorului lor, iar amintirea Agrippinei a fost acoperită de o cruntă rușine.

Mai mult decât atât, fiul ei a declarat o *damnatio memoriae*. Această acțiune impusă de Nero și care era atribuită, de regulă, infractorilor publici (*hostis*) au avut ca rezultat îndepărtarea statuilor și busturilor Agrippinei din locurile publice și ștergerea numelui său de pe inscripțiile comemorative.¹⁸ Sub aspect politic, acțiunea lui Nero a avut ca impact discreditarea însăși a dinastiei Iulio-Claudienilor, din care provenea și mama sa, alături de descurajarea susținerii de către popor altor potențiali concurenți la tron care se trăgeau din această veche familie. Este de remarcat faptul că, pentru posteritate, amintirea ambițioasei Agrippina are de suferit datorită faptului că ea ar fi dat naștere unui personaj atât de ahtiat de putere precum Nero și, mai mult decât atât, deoarece l-a încurajat să se transforme în împăratul împotriva căruia s-a revoltat Senatul, grăbindu-i astfel, sfârșitul. Ea ajunge să fie cunoscută în istorie drept ”victima lui Nero” și, simultan, ”mama unui monstru”, deloc surprinzător, dacă avem în vedere faptul că acest deznodământ tragic nu îl are ca făptaș doar pe împărat, ci și dorința de putere care a mistuit-o constant pe mama sa, intrigile ei și constanta presiune pe care a exercitat-o asupra fiului ei în timpul domniei sale.

Bibliografie:

Izvoare:

Tacitus

Tacitus, Publius Cornelius, *Anale*, Marin, A. (trad.), Barbu, N.I. (ed.), Ed. Științifică, București 1964

Suetonius

Suetonius, Tranquillus C., *Doisprezece cezari*, Popescu, D., Georoc. C.V. (trad.), Ed. Științifică, București 1958

Volume:

Barret 1999

Barrett, Anthony A. *Agrippina: Mother of Nero*, Ed. Taylor & Francis Ltd, London

Bishop 1964

Bishop, John, *Nero: the Man and the Legend*, Ed. R. Hale, London

Cizek 1972

Cizek, Eugen, *Seneca*, Ed. Albatros, Iași

18. Ginsburg 2006

- Cizek 1986
Cizek, Eugen, *Neron*, Ed. Fayard, Paris
- Cizek 1986
Cizek, Eugen, *Secvență romană*, Ed. Politică, București
- Cizek 1994
Cizek, Eugen, *Istoria literaturii latine*, Ed. Adevărul, București
- Cizek 2002
Cizek, Eugen, *Istoria Romei*, Ed. Paideia, București
- Ginsburg 2006
Ginsburg, Judith, *Representing Agrippina: Constructions of Female Power in the Early Roman Empire*, Ed. Oxford University Press, Oxford/New York
- Griffin 2000
Griffin, Miriam T., *Nero, the End of a Dynasty*, Ed. Routledge, New York
- Knippschild-Morcillo 2013
Knippschild, Silke, Morcillo, Marta Garcia (ed.), *Seduction and Power*, Ed. Bloomsbury Academic, London
- Smallwood 1967
Smallwood, Marry E. (ed.), *Documents illustrating the Principates of Gaius, Claudius and Nero*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge
- Tudor 1974
Tudor, Dumitru, *Figuri de împărați romani*, vol I-III, Ed. Enciclopedică, București
- Walter 1955
Walter, Gerard, *Neron*, Ed. Hachette, Paris

Articole:

- Hiesinger 1975
Hiesinger, Ulrich W., *The Portraits of Nero*, în "American Journal of Archaeology", nr. 79/2, Ed. Archaeological Institute of America, Boston, pg. 113-124
- Krappe 1940
Krappe, A., *La fin d'Agrippine*, în "Revue des Etudes Anciennes", nr. 42, Ed. Universite Bordeaux, Bordeaux, pg. 466-472
- Poulsen 1951
Poulsen, Vagn H., *Nero, Britannicus and others. Iconographical notes*, în "Acta Archaeologica" nr. 22, Ed. Copenhagen University, Copenhagen, pg. 119-135
- Sandford 1937
Sanford, Eve M., *Nero and the East*, în "Harvard Studies of Classical Philology", nr. 49, Ed. Harvard University Press, Harvard, pg. 75-103

Webografie

- <https://heroinsofhistory.wikispaces.com/file/view/Visualising+Agrippina+handout+with+pictures.pdf> , 25.11.2017